

Novák László Ferenc

Korai irodalmi hagyományunk a XVII. századból

A deák alkotó munkája Kecskeméten

A Duna–Tisza köze, a Homokhátság kiemelkedő mezővárosa Kecskemét – ugyancsak a Három Várost alkotó szomszédos Nagykőrös – a hódoltság idején, a háborúval, létbizonytalansággal terhelt korban nem csupán a gazdasági, társadalmi kohézió erősödésében, hanem a kultúrában is elől járt. A kultúra elválaszthatatlanul kötődött az egyházakhoz, legfőképpen a református egyházhoz, az iskolákhoz, amelyek már a reformáció előtt is – igaz katolikus intézményként – működtek Kecskemét városában is. E vonatkozásban kiemelkedően fontos, hogy a török adóösszeírások a XVI. században már *Oskola* utcaról tesznek említést a városban.¹

A kiváló egyházférfiak, köztük a zsoldáríró Végh Mihály és a névtelenség homályában maradt „oskolamesterek”, tanítók a korai irodalmi hagyományok megteremtésében is jeleskedhettek.² Az iskolából kikerült tehetséges diákok vagy deákok nélkülözhetetlenek voltak a mezővárosi közigazgatásban, nem csupán az írnoki, jegyzői teendők ellátásában, hanem fontos gazdasági és egyéb ügyek intézésében, a mezőváros diplomáciai kapcsolatrendszerében egyaránt.

Tekintettel arra, hogy Kecskemét irodalmi örökségének kutatása, feltárása jelentős eredményeket mutat fel, összegzésre került figyelmünket csupán a városi hivatal deákságának irodalmi tevékenységére célirányozzuk.

A szélesebb körű eligazodás végett szükséges idéznünk a történeti etimológia megalapításait is. A görög-latin jelentésű szavunk a délszlávból került a magyar nyelvbe, s a középkori egyház jeles alakjává vált a *deák*. Alapvetően írástudó embert jelentett, aki által válhatott foglalkozásnévvé, illetve valójában vezetőknévvé is. A „Deák” családnév a társadalmi helyzetre, a társadalomban betöltött hivatásra, szerepre utaló nevek csoportjába tartozik.³

Az „Oskola Mester” által vezetett iskolában az alsó fokú, mondhatni anyanyelvi tanítás, alapismeretek elsajátíttatása (betűvetés, számolás, olvasás), az oktatás, a felsőbb tagozatos, latinos műveltségű *tógátusokra* vagy *praeceptorokra* (*praeceptor*) hárult a XVI–XIX.

1 Káldy-Nagy Gyula: *A budai szandzsák 1546–1580. évi összeírásai*. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok. Pest megye múltjából 6. Budapest, 1985.

2 Kecskemét korai irodalomtörténetével kapcsolatban részletesen Hornyik János: *Kecskemét város története, oklevéltárral*. Második kötet. Kecskeméten, 1861; Orosz László: *Kecskemét irodalmi öröksége*. Kecskeméti Füzetek. Kecskemét, 1990; Iványosi-Szabó Tibor: *Iskola és irodalom Kecskeméten a XVI–XVII. században*. Forrás XLVI. 2014/5. 62–76.

3 <https://www.arcanum.hu> > Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3.; Vö. MTESZ I. 628–629.

században. A városi tanács javadalmazásban is részesítette őket. A magisztrátus például Nagykőrösön az egyház és iskola fenntartója volt, annál is inkább, mivel a homogén kálvinista városban a városi tanács (*magistratus*) és az egyháztanács (*consistorium*) valóságosan egy testületet alkotott még a XVIII. század idején is. A városi tanács fizette és javadalmazásban részesítette az „oskolát”, így a tanító deákokat is.⁴ Mint írástudó és ügyes kezű fiatal ember, a deák a tanítás mellett egyéb fontos feladat ellátására is képes volt, amit a tanács kellően honorált is. Érdekességként említhető, hogy Kőrösön a román és gótikus stíluselemeket magán hordozó templomnak megfelelő, harangokat megbíró tornya nem volt, ezért fából ácsolt haranglábat készítettek, amelyre a még az építés dátumát is feltüntették: „Az harangh labra az eztendő szam föl metczó Daniel Deakk, hozot Biro Ura' Budarol egy Lasnakot [durva, zsákszövetű vászon] 1 Tall Gret” – jegyezték fel a város kiadásai között 1639-ben. Ebben az esztendőben is kaptak a deákok a várostól ruházatukhoz lábravalót: „Warga Mattiastul a' Tizedesekk es az Deakokk wettünk 6 Bokor Czípellest f 2 dn 40. Isment az Tizedesekk Talpallot [bocskor] ket sarut dn 50.”⁵

Az idősebb, tanult tógátus deák tehát sokoldalú, ügyes ember lehetett, aki a templom haranglábára fel tudta vénsi a készítés évszámát. Ugyanakkor arról is tudomás szerezhető, hogy a városi tanács lábbelit (*cipellés* vagy *cipellő*, *cipő*) juttatott a deákságnak. Valójában hat fő taníthatott ekkor az iskolában, akik hat „bokor” vagy pár lábbeliben részesültek.

Az „oskolában” tanuló fiúgyermek, leánykák is, valamint a korosabb, műveltebb deákok kötelességébe tartozott a jeles ünnepek és alkalmak során a köszöntés és énekmondás. Rendszerint karácsony, vízkereszt, húsvét, pünkösd egyházi ünnepeken, valamint a bíróválasztáskor Szent György napján, a deákság köszöntötte a városi tanácsot, amiért jutalomban részesültek. Fontos más alkalommal is – nem említve a temetéseket, amikor az „oskola” kántusa énekelt a halott búcsúztatásakor –, mint a céhmesterek választása, sőt Kőrösön a juhnyírás vagy a Dömötör-napi bárányadomány-gyűjtés (*kollektálás*) alkalmával.

Számos példa említhető ezekre vonatkozóan. Minden esztendőben sor került a köszöntésekre, még a XIX. század első felében is. A kőrösi tanács számadásai között szerepel például 1652-ben, „Szabo Czeh wendégsegeben walo letében adot Biro Ur'k Cantasok'k dn 30 [...] Husveti Innepkor Eörögh deakoknak Cantalasokert adtam dn 15 [...] Szent György napkor Eörögh

4 Kőrösön az 1742. évi számadások részletesen szólnak erről: „Rector Losonczy István. Michaelis Kallai Cantoris Ecclesiae Reformat Nagy Kőrösiensis, et Praeceptor Puellr. Becze János Oskolabéli Deak Gyermekeknek Praeceptora Florenus Hung 50. Bor Ako 10. Napjában Bor Ittze 2. Privatus Tanítóanyoktul Esztendeig Tallér 1. f. 1 „50. Kelecsényi György Deák Gyermek Mésodik Praeceptora. Kész Pénz f hung 48. Gomolya 2. Kila Búza 12. Font Hus 100. Font Fadgyu 20. Font So 80 Font Bors 1- Sajt 2. Pint Váj 1. Fő Káposzta 100. Fél Szalonna. Fél Kila Lencse. Szekér Fa 6.” A kőrösi iskola igazgatója a neves Hányoki Losonczy István volt, a „Hármas Kis Tükör” verses tankönyv írója. Kállai Mihály (ő volt egyben a kántor is) és Poroszlai János volt a leányok tanítója, préceptor, a fiúk pedig Becze János és Kelecsényi György. Az ő javadalmazásukat is Kőrös város biztosította. Érdekességként említhető, hogy bor is járt a préceptoroknak, így ebben az esztendőben is kaptak, különös módon meghatározta a város, hogy napi két iccét, kb. 2 litert fogyaszthattak (MNL PML NkV SzK 1742/43) Novák László Ferenc: *A pedagógus Arany János*. Forrás 51. évfolyam, 2019. 10. szám. 106. 1750-ben már négy tanítója volt az iskolának: „Humanissimi Domini Joannis Poroszlai, Cantor Ecclesia Kőrösiensis. Domini Joannis Mádi, Praeceptorum Puerorum. Dom. Michaëlis Kállai Praeceptor Puellarum. Dom. Gregorii Kelecsényi Praecept. Puellarum. Földvári István leányok Tanítója. A Gyermekeket tanító Praeceptoroknak a Nemes Tanács négyüknek resolvalt f. Rh. 40.” Április 14-én a városi tanács pénzben váltotta meg a tógátus diákok borjárándóságát: „A Tógátus Deákokk 12 akó borokert fizettem f. 24.” A korábbi leányok tanítója, Poroszlai János ekkor már a kőrösi református egyház kántori tisztségét töltötte be. Új tanítók, preceptorok jöttek, így Mádi János a fiúk és Földvári István a leányoké (MNL PML NkV SzK 1750/51).

5 MNL PML NkV SzK 1639/40. 215., 219. pag.

*Cantasokk dn 50;*⁶ 1719-ben „*Punkosdi sok rendbeli Cantalo öregebb s kisebb Deakok'k*” 4 forint 73 dénár,⁷ 1800. június 1-jén „*A' Férfji Oskolabeli Deákoknak Pünkösdi Köszöntésért adtam az eddigi observoált szokás szerint 2, Az Oskolabeli Tanuló Szolga Seregnek ezen végre 1*” forintot.⁸

Kecskeméten a történeti források hiányossága miatt viszonylag kevés adat ismeretes az iskolai diákságra vonatkozóan ebben az időszakban. A városi számadásokat könyvelő deák azonban itt is tudósít a történekről: 1662-ben „*Karacson napjan Deakokk és koldusokk osztogattunk Tall 2. Karacsonban az szegenyek szamara attunk az Kis Birók kezehez f. 2. dn. 40 [...] Ugyan akkor az Callvinista arwa Deakok hozzank jöwen Cantalni, attunk nekiek Tall. 1. [...] Az Papista Mester számára is a gyermekek kezekben attunk Cantatioban Tall. 1.*”⁹ 1664-ben „*Az Husveti szent napokban költsége volt Biro Uram Deakokk koldusokk f. 6*”¹⁰ 1665-ben „*Karacson napjan ket Rendbeli Deakokk attuk f. 1. [...] Vízkereszt napjan Csillaggal járó Deákokk attuk f. 1.*”¹¹ 1667-ben „*Pünkösdi innepiben az loci scholabeli [helybeli iskolai] deakokk adtuk f. 2*”¹² 1669-ben „*Pünkösdnapi eneklő deakokk adtunk f 1 dn 12*”¹³ 1675-ben „*Csillaggal járó Kiralyokk dn 40*”. „*Karacson napra deakoknak pro fl 1 dn 40.*”¹⁴ 1676-ban „*Csillaggal járó Kiralyokk attuk dn 46*”¹⁵. 1683-ban „*Karácsony es Vízkereszi mendikansokknak adta' gar 8*”¹⁶

Kecskeméten is az egyházak működtették az iskolákat. A két rendbeli diákok valójában a római katolikus vagy „pápista”, református vagy „kálvinista” egyház iskoláinak köszöntő tanulói voltak (a lutheránus egyház jóval később, a XIX. század elején alapított iskolát, amelynek kiváló tanulója volt Petrovics, a későbbi Petőfi Sándor).¹⁷

A történeti források bizonyossága szerint az oskolabeli deákok verses köszöntőt mondtak és énekeltek. Ezek szövege nem ismeretes, nem maradt írásos nyoma, de feltételezhető, hogy a deákság az egyházi ünnep énekeit, zsoltárjait adták elő. Más esetekben – mint névnap és egyéb köszöntők – sajátos folklórként, népköltészetként nyilatkozhatott meg.¹⁸ Kecskeméten a római katolikus egyház hatásának tulajdoníthatóan dramatikus játékról is említés történik. Ugyan karácsonyi betlehemezésről nem esik szó, azonban Vízkereszt napján nemcsak köszöntöttek, énekeltek, hanem a három királyokat – Gáspárt, Menyhértet, Boldizsárt – is megjelenítették a deákok a kis Jézus názáreti születési helyét jelző csillag felmutatásával. Ezért írták róluk, hogy „csillaggal járó deákok”.

A deák mint művelt, írástudó ember nélkülözhetetlen volt a városházán, a tanács hivatalában (*kancellária, szekretária*). A magisztrátus esztendőről esztendőre alkalmazta a deákot, sőt deákokat. Ez utóbbiaknak azonban ha főbb megbízatásuk nem is volt, mint íródeák azonban nagyon fontos munkát végeztek írástudományukkal. A vészterhes hódoltság korában hogy milyen megpróbáltatások érheték a deákot vagy nótáriust,

6 MNL PML NkV SzK 1652/53. 185–188. pag.

7 MNL PML NkV SzK 1719/20. 30. pag.

8 MNL PML NkV SzK 1800/01.

9 MNL BKML KkV SzK 1662/63. 16., 141. pag.

10 MNL BKML KkV SzK 1664/65. 151. pag.

11 MNL BKML KkV SzK 1665/66. 203. pag.

12 MNL BKML KkV SzK 1666/67. 151. pag.

13 MNL BKML KkV SzK 1669/70. 61. pag.

14 MNL BKML KkV SzK 1675/76. 224., 246. pag.

15 MNL BKML KkV SzK 1676/77. 202. pag.

16 MNL BKML KkV SzK 1683/84. 225. pag.

17 Székelyné Kőrösi Ilona, 2002.

18 Novák László Ferenc: *A három város néprajza*. Studia Folkloristica et Ethnographia 60. DE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 2015.

különös példákkal igazolhatóak. Például a kőrösi tanács 1632-ben alkalmazott deákjának érdekes módon írták a javadalmazását: „Az Deak szolgálattyanak yutalma, munnyi Merőgh Boszszusagh ala fer az Torkan [...] Wóttúnk egy Fejyer Nadragot Neki fl 1 dn. Wóttúnk egy Wegh Török wasznatis neki fl 2” – írta a számadást végző írnok.¹⁹ Tehát a deákság vagy jegyzőség zaklatással, sok bosszúsággal is járt. Hasonló – szomorú – szellemességgel jegyezték fel Kecskeméten is egy alkalommal a deák fizetését: „1678 dje Szőke János Ur Ado Szedő Birozagaban az Szolgaknak beriről walo Conventiojok és Fizetese. János Deaknak Esztendeigh valo Béri fl 38. Nadraghra Tall 3. Ruhaiara Tall 6. Sinor Övre Tall. 1. Egy végh Aba. Egy végh felföldi gyolcs. Egy végh Török vaszon. Egy Artany [herélt kan sertés]. Két saít. Két Gömölyye. Ötven fő Kaposzta. Öt fertaly Búza. Két szekér fa. Czizma menni Kell. Kő Só Nro 1. Az többi török ütes veres katona szitok Atok.”²⁰ A város deákja ki volt téve különböző atrocitásoknak. A Kecskeméten is rendszeresen megforduló törökök még vertek is, de a végvári katonák is bántalmazták a deákot, aki sok sérelmek elszenvedője lehetett, amit meg is örökítettek az íródeákok a jegyzőkönyvben.

A városi tanács által alkalmazott deákok között ismeretes, hogy alantasabb munkára is szegődötték őket. Kecskeméten érdekes módon tyúkszedő néven is foglalkoztatták a deákat. Hogy valójában mi volt a feladata, nem derül ki, feltételezhető azonban, hogy a város konyháját kellett ellátni friss baromfi hússal, s a lakosságtól kellett beszednie azt adóként. Törökök, de a magyar végvári katonaság, esetenként az átutazó erdélyi küldöttek részről igen nagy volt a „vendégforgalom” Kecskeméten is, akiket élelmeznie kellett a tanácsnak. Tekintettel arra, hogy adózásba, illetve közös teherviselésbe is számított, a deáknak kellett azt beszednie azoktól, akikre a „sor rákerült”. A Szent György-napi bíróválasztáskor a leköszönő főbíró búcsúbeszédet mondott. Ennek irodalmi értékű szövegét ismerteti 1684-ből Iványosi-Szabó Tibor, melyben említés történik a közösséget sújtó terhekről, mint a „kocsisor”, „heverősor”, „fahordás”, „zsáksor”, „tiksor”.²¹ A civisgazda kötelességei közé tartozott – ha soros volt –, a fuvarozás, teherszállítás, a fahordás Budára, a törököknek szállítandó termények, a salétrompor tárolására való zsákok beszolgáltatása, s nem utolsósorban a baromfi (tyúk) beszolgáltatása. A beszédre külön deákat alkalmazott a magisztrátus. Az 1670-es években bukkan fel az alakja, mint például 1674-ben, amikor „Tyúk Szedő Deak[na]k in Tall[ér] 4” – fizetett a tanács éves javadalmazásában.²² A deák neve ismeretlen, de olykor megnevezésre is került. Így például 1678-ban, amikor „D: [Deák] György Tik szedőnek flo 12. Búza 5 fertaly. Egj Uy Saru. Az többi boczkor” szerepel az esztendei járandóságában.²³ Valószínű, hogy tyúkszedőnek azt a György deákot alkalmazták, aki már korábban az adószedő bíró mellett is tevékenykedett íródeák megbízatással. Nagyobb bérezésben is részült, mint más tyúkszedők korábban.

Tekintettel arra, hogy a város fizette ezt a deákat is, adót nem kellett fizetnie, mint történt 1685-ben is. Ebben az adóesztendőben – több hasonló nevű személy közül – az egyik István deák a legnagyobb adózók közé tartozott 100 marha- vagy vadszám vagyoni adónak és 15 tallérnak fizetésével. A másik – „Német Benedek házában” lakó – István deák, valamint „Lud Pásztor Tik Deak” adómentességet élvezett. Szükséges említést tenni arról is, hogy ebben az esztendőben 1 marhaszámmal és 5 talléros adóval szerepel „Szabo István

19 MNL PML NkV SzK 1632/33. 20. pag.

20 MNL BKML KkV SzK 1678/79. 306. pag.

21 Iványosi-Szabó Tibor: i. m. (2014) 71.

22 MNL BKML KkV SzK 1674/75. 231. pag.

23 MNL BKML KkV SzK 1678/79. 310. pag.

Törökül tudó” is, aki bizonyára nyelvtudásával a város hasznára szolgált, mint tanult ember, deák.²⁴

A kőrösi számadásokban is a deák sajátos foglalkozására derül fény 1701-ben. A város „szolgái” között került alkalmazásra egy juhász ember is: „Miklos Deák Esztrenga hajto bére Dezmalaskori bárány 4. Egész gunya. Bőr kapcza” – jegyezték fel az évi fizetését.²⁵ A nevezett deák a város juhait mellett, a legelőn létesített esztrengánál dolgozott, segített a juhok hajtásánál és fejésénél.

A deák foglalkozásnév akkor is megmaradt, ha az illetőt már nem a város alkalmazta. Többségükben vagyonos emberek közé tartoztak. Földbirtokuk volt, jószágállománnyal is rendelkeztek, de kereskedéssel is foglalkoztak, szatócsboltjuk volt, kézműipart is űztek. A mezővárosi társadalom rangos rétegéhez tartoztak mint tekintélyes cívis emberek.

A városházán dolgozó deákot tehát sokrétű munkával bízta meg a tanács, a magisztrátus. Alapjában véve írástudományával szolgált a várost, de számolási tudományával is hasznos munkát végzett. A nótárius, jegyző munkát végző deákok mellett írnokok, íródeákok is dolgoztak a városházán. A számadó, második bíró mellett működtek, jegyző- és számadáskönyveket írtak, egyéb lajstromokat készítettek, s különböző feladatokat is elláttak.

A deák, nótárius tehát tanult, tájékozott, törvényismerő ember volt. A kor követelményeinek, jogrendjének megfelelően a latin nyelvet is ismerte, olvashatta és beszélhette. Az „oskolában” a tógátus deákságnak kötelező volt a latin elsajátítása. A nemzeti vallásnak is tekinthető protestantizmus, nevezetesen a XVI. század második felétől egyeduralkodóvá vált kálvinizmus nagy jótéteménye megnyilvánult abban is, hogy a hivatali ügyintézés, írásbeliség magyar nyelvű lehetett.²⁶

A deák erős hitű, vallásos ember lehetett, amit az írásos feljegyzések bizonyítanak. Mivel szövegírás, illetve fogalmazás is kötelességei közé tartozott, nem véletlen, hogy írói, költői számypróbálkozásai is megmutakozhattak. A jegyzőség alkalmat adott számára, hogy költői hajlamainak is éljen. Az íródeákok műveltsége, humora kiviláglik a jegyzőkönyvekből. Ennek bizonyossága, hogy kisebb szösszenetek, megjegyzések, de versstrófák is lejegyzésre kerültek részükről.

Kecskemét korai, XVI–XVII. századi irodalmi örökségével kapcsolatban figyelmet érdemelnek a deákok bejegyzései, írásai, irományai, amit hivatali munkájuk során végeztek. Költői kezdeményezéseknek tekinthető jelentős részük. Iványosi-Szabó Tibor mutat arra, hogy a „*lejegyzések helyének megválasztása, annak módja és színvonala nagyon eltérő [...] A bejegyzéseket többségükben olyan személyek végezték, akiknek íráskészsége, írásképe elég alacsony szintű, és a betűvetésben való gyakorlatuk is legtöbbször szerény lehetett. Nem kell szakképzett grafológusnak lenni ahhoz, hogy megállapítsuk: a főbírók, a másodbírók, és főként a nótáriusok kézírása összehasonlíthatatlanul nagyobb rutint, jóval magasabb intelligenciát sejtet [...] minden bizonnyal csak néhány osztályt végzett gyakornokok, esetleg gyakran változó munkára beosztott esküdtek, hivatalnokok vállalkoztak arra, hogy a kötetekben több esetben valóban frissen vágott lúdtollaik kipróbálása során rögzítsenek néhány eszükbe villanó vers- vagy zsolttárrészletet, és olykor a cifraszűrökön megcsodált egy-egy hímzsmintát, vagy még ritkábban egy-egy süveget, ruházatot, kezdetleges rajzot. Mivel a lajstromok szövegében, s a feljegyzések gazdag sorozatában nagyritkán bukkannak fel, érthető, hogy gyakorta csak hevenyészett irkafirkát láthat bennük az, aki*

24 MNL BKML KkV SzK 1685/86. Adóösszeírás.

25 MNL PML NkV SzK 1701/02. 14. pag.

26 Novák László Ferenc: *Nagykőrös mezőváros, különös tekintettel a 17–18. századi írásbeliségre. In: Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század)* (Szerk. Szabó András). *Historia Litteraria* 18. Universitas Könyvkiadó, Budapest. 205–210.

nem törekszik a feljegyzések mindegyikét kibetűzni, azok értelmét kibontani, és ezeket együttesen látni” – állapítja meg.²⁷

Hornyik János szerencsésen még kutathatta a régi, gazdag Kecskemét városi archívumot, Iványosi-Szabó Tibor azonban a töredékesen megmaradt XVII–XVIII. századi történeti anyagból feltárta azokat az irodalmi emlékeket, amelyek a különböző jegyzőkönyvekben, robotlajstromokban rejtőztek.²⁸

A tekintélyes mennyiségű korabeli írásos emlékekhez kiegészítésként – terjedelmi okok miatt is –, néhány eddig ismeretlen bejegyzést, verset idézünk a városi számadáskönyvekből Kőrösről, de jelentősebb mértékben Kecskemétről.

Számos szellemes bejegyzés található a dokumentumokban. Kecskeméten például 1668-ban írták, hogy „Szaraz [szárított, »aszú«] halat wettünk az Gaz szükséghe f. 2 dn. 40”.²⁹ A gaz tulajdonképpen a város terheire vonatkozik, amelyet kénytelenek voltak fizetni töröknek, végvári katonának – netán a földesúrnak, vármegyének – egyaránt. 1662-ben is hasonlóan kesergett az íródeák: „Melthosaghos Palatinus Urunk eő Nga’ számara kedvünk elle’ ajandék Penzt küldöttünk Fülekre 75. Aranyat Lossonczo’ lako Dovaly Mihaly vette el.”³⁰

A törököknek rendszeresen fizetett adó és természetbeni (naturálé) beszolgáltatás sok visszaéléssel járt, amit az írnok nem hagyott figyelmen kívül. Kőrösön is. Például 1676-ban „26 Maii. Bujaki Hadurunk attunk 1 Tall. Szolnokiakk vettünk Kalaczozt dn 15. Egri Szinán Basának attunk ayandekban fel Tall. Juszop Aga Nazur Tihajanak (a ki soha nem volt) attunk mindenestül 6 Tall [...] 19. July Biro Uram Budára lévén Uly Vezérhez Tolmáczt vont bitangul 2. Tall.”³¹ 1681-ben is hasonló visszaélések sújtották a kőrösieket: „Fő Bio Uramis Budara lévén Nazur Bek vont hatalmasul rajtok a’ Vajda Ajándékára valo penzre, Garas 13mával Nro 100 Tall. Száz Fias Juhotis Vesztet oda...”³²

Az 1680-as esztendőben is megjelentek az év elején a török csendőrök, akiknek bíróságot kellett fizetni annak, aki vétkesnek bizonyult: „Az Szubasáknak az ki mi bitangot ez Esztendőben fizet. 3. 8^{br} Szabo András Tot Palkora vallott Levelek 3 Tall. Faragho Varga Istvan Lejanya 22 Tall. dn 60. Parthi Gyermekre... 3 Tall” – tudósít a jegyzőkönyv.³³

A város emberei 1678-ban Szendrő várában jártak a felsőbb előljáráságnál, „Német Kapitány előtt”, útközben azonban a kurucok megsarcolták őket: „Daroczon a Cruzok[na] k Dohanyra den 24. igen rá szomjuhoztak. Gyümölczre költ el den 6. Azunkivül miwel megh menőben a Cruzok kenyerei ket el wettek es Sajtunkat Kenyerre husra borra eget borra költ el flo 2 den 80” – jegyezték fel a város kiadásai között.³⁴

A kőrösi tanács rendre vásárolt bort a helybeli lakosoktól is, amelyet jövedelmezően mértek ki a kocsmákon. Például 1678-ban a „Szüret után pénzen vett Boraink folyása”, azaz kocsmái kimerése történt. Az íródeák visszaélést tapasztalt, aminek nyomot is hagyott a számadásában: „NB Hamissan a’ Vén Kopó Tanácán járván az szakállába szarot megh maradván

27 Iványosi Szabó Tibor: i. m. (2014) 72.

28 Hornyik János: i. m.; Iványosi-Szabó Tibor: Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból (1633–1700) 1–2. kötet. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Kecskemét, 2008.

29 MNL BKM KkV SzK 1668/69. 199. pag.

30 MNL PML NkV 1661/62. 1662. márc. 24. 150. pag.

31 MNL PML NkV SzK 1676/77. 136. pag.

32 MNL PML NkV SzK 1681/82. 197–198. pag.

33 MNL PML NkV SzK 1679/80. 219. pag.

34 MNL BKML KkV SzK 1677/78-1. 305. pag.

*Al Korczomán el mérte.*³⁵ A deák remeknek nem mondható fogalmazásban tesz említést arról, hogy a bor egy részét tilosban, „*Al Korczomán*” vagy kurtakocsmán mérte ki a csap-láros.

Az írnok krónikaszerű feljegyzéseket is megörökített a város hivatalos könyvében. Például 1663-ban: „*Mélto emlékezetre 10 July. Léván felül nagy harcz lón Török és Kereszténység között. Törökben, kivaltképpen Bogdansagban egy néhány ezer ott veszet. Tekentetes és Ngos Kohari Istvan Urk Fileki Fő Kapitány is lóves által, el nyugodott az Urban.*”³⁶ Az 1663-ban kezdődő nagy török offenzíva Felföldön is hatalmas háborúsággal járt. Elesett Érsekújvár, de Lévát is ostromolta a török, azonban annak várát egyelőre nem voltak képesek elfoglalni. Kecskemét földesura, a füleki várkapitány Koháry István itt halt hősi halált 1664-ben, amit a tisztelettudó alattvalók, Kecskeméten krónikaszerűen meg is örökítettek.

Az adóösszeírásokban számos fohász, ima van, amelyet az íródeák jegyzett le a jegyzőkönyvi szövegben. A római katolikus deák írhatta 1672-ben: „*Istennek sz. fia egből szallot manna edes Jezus aldot Jezus.*”³⁷ Nagykörösön 1687-ből csupán töredékként maradt fenn az íródeák fohásza, amikor veszedelmes idők jártak a Budát felszabadító és a visszavonuló török hadak pusztításai során: „*En mindenkoron csak te benned biztam irgalmassa'got csak...*”³⁸

A kőrösi adóösszeírások sok érdekességet őriznek. Például az íródeák 1689-ben írta:

„Fl 7 dn 50 Süket Benedek 5-tód Ott fl 7 dn 50 Kis Benedek 5-tód

NB itt is ha vehetz”NB mi itt semmit sem vehettünk

K[e]g[ye]lmetek ha vehet”

Fl 45 Sánta Ferenc 4-gyed m Ott fl 9 dn 50 Miso Peti R

Ökör 4 Juh 9 Ökör 2

Tehén 5 Méh 4 „Ezen semmit sem vettünk mert

Ló 1 Szőlő 2 szolga volt”

Disznó 1

Fl 6 Kovacs Andras az Lyukba’ [putri] 4-gyed ma[gával].

„Kapufatul vett bucsut”

Fl 18 György Kovács 4-gyed m Ott fl 12 Vágó Gulyás 3-mad magáv.

Ökör 1 „magat ki tudot”

Tehén tavalyi 1 Ökör 1 „Ez is regen el szőkött”

Tehén 3

Fl 24 dn 75 Dus István Leánya Panna 2-sod Ott fl 5 Szűcs Gergelyné 2-sod m

Szolga 1 Szőlő 1

Ökör 3 Ott fl 1 dn 50 Szentesi Csákó Kata

Ló 1 Adott dn 25. Itt is jo ugyan ha többet Méh 1 vehetz”

Szóló 1

Fl 4 dn 50 Monori Csurgai János 3.mad Ott fl 2 Dárasi János Leánya 1. „Az szőkött

tudtuk” „Itt is mi semmitse vehettünk”

Szóló 1

Fl 4 Kalocsai Szűcs István 4-gyed „Adott fn 4. a többi oda veszet mert mert nem volt tithon

hanem az fölföldre volt azért

Ökör 2

Szóló 2 mind el annak a többi”

Fl 1 Dobo János 4-gyed magáv.

35 MNL PML NkV SzK 1678/79. 259. pag.

36 MNL BKML KkV SzK 1663/64. 226. pag.

37 MNL BKML KkV SzK 1672/73. 236. pag.

38 MNL PML NkV SzK 1687/88. 137. pag.

Szóló 1 „Az szőlőjét magat elengedvénn /. itt Soha se keress Semmit Bizony nem ad Sohais”. Flf 18 dn 50 Jo György 4gyed magav. Ott fl 3 Bozok Istvánné

Az Arvak ki tudva’

Ökör 2 Mikor fel irták ennek az emberk’ a lovat, már akkor Ló 1 hámmal volt fel kötve a’ gerendába’ akkor csak hamar Szóló 2 Kasz 1. meg is holt, azért a ket forint el mulik.”³⁹

A jegyzőkönyveket, számadásokat író deákok szellemessége gyakran felcsillan a történeti dokumentumokban. Puritán vallási erkölcsük is arra készítethette őket, hogy a mindennapok közönségesnek tartott cselekvéseit árnyaltan fogalmazzák, s írják le. Ebben a vonatkozásban a szexualitást emelhetjük ki.

Az erkölcsi kilengések, paráznság rendre büntetés alá kerültek.⁴⁰ Általában pénzbírsággal sújtotta őket a tanács, áristomba zárta, emellett jobb esetben valaki kiválthatta a fogdából a delikvenst, azonban komolyabb büntetésben is részesültek. Kecskeméten például 1664-ben „Polgar Andrasne paraznasagáért ki Változott az Uraktol [Nazuréktól] Tal. 10. Balogh Gergely szeretője hasonlokepen változott ki Tal. 3 [...] Vaida nepe volt 1. Februarij Takacs Panna fizetett az Uraknak 11. Tall [...] Balog Gergely egy Vén aszonynak gyermeket épített fizetett Tall. 12 dn. 40”.⁴¹ A városi számadás szerint „Anno 1666 Pathai Andr Uram Fő Birosgaban gonosz Cselekedetekért estenek Vaida kezében Király István szolgája terhben eset. Kiraly Istvoanal egy menyecske terhbe esett fizetett Tall. 10. Patai Nagy Istvan a feleségén kapta Miklos nevű Legént. Miklosert kezes az Bese Gergely Lenard Istvan az Aszonyért kezes szeretője Miklos, Miklosert Ismet Cseh György [...] Az szegény Zág Gacso terhbe eset nihil [nincstelen lévén, nem fizetett büntetést] Nagy Pálne paráznságért fizetett Tall. 10.”⁴² 1677-ben „N Nagy Janos Sub Birosgaban Az Tavalj Esztendőben Benkő Matyas hugat megh fittyentette egy Legény melj In caplizaltatot 20 May. Jol lehet Az mely személyel bünben eles kivaltozott Azo’ Benkő Mátyás huga az Töröktül. Mindaz altall az Bika Penzt megh ne’ adta solvit Tall 7. Vette ki kezességre Korde Andr Csuka Thamasnal lakik.”⁴³ Az eset érdekessége, hogy a szeretkezés vétségébe esett leányt a török szubasáktól pénzzel megváltották ugyan, azonban a városi tanács behajtotta rajta a házassodás esetén kirótt lakodalmas adót.⁴⁴

A város deákja, nótáriusa fogságba vetethette a vétkező személyeket. Például 1677-ben „Gabor Deak Ur fogatatvan Méhes Istokot Papneval walo közösködesert. Wette ki kezességre Sarközy Palne” – ezért a büntetéstől mentesülhetett.⁴⁵

Általában gyakoriak voltak a szexuális vétkezések, akiket jelentős pénzbüntetéssel sújtott a tanács, de kezességre szabadon is bocsátották őket. Súlyosabb esetekben a rendszere-

39 MNL PML NkV SzK 1689/90. Adóösszeírás.

40 A szeretkezés módja árnyalt megfogalmazásra kerül. A közönsülés ötörök eredetű szava (‘bas’-nyom) nem fordul elő a dokumentumokban, viszont a szexuális cselekményt szellemesen és sokféle szóval írták le a deákok.

41 MNL BKML KkV SzK 1664/65. 210–215. pag.

42 MNL BKML KKV SzK 1666/67. 246–247. pag.

43 BKML KkV SzK 1677/78–1. 259. pag.

44 MNL BKML KkV SzK 1677/78–1. 259. pag. A közönsülés miatt kirótt büntetés mellett a vétkeseknek „bika pénzt” kellett fizetni a városnak. A korban szokás volt, hogy a házassulandó legénynek – helyben lakó vagy más helyre vitt menyasszonyért – „bikapénzt”, „lakodalmas pénzt” kellett fizetnie. A kecskeméti ügy azt bizonyítja, hogy az „elhálás”, szeretkezés jöllehet még a házasság megkötése előtt történt, azonban emiatt nem esett nagyobb bántódása a leálynak, „bikapénz” fizetésére kötelezték őket. Novák László Ferenc: i. m. (2015).

45 MNL BKML KkV SzK 1677/78–1. 222. pag.

sen ide járó török hatósági emberek, a szubasák büntették meg (botozták), súlyos esetben kocsin vitték őket Pestre (ottani sorsuk felől nincsen híradás).

Egy 1677-es kimutatás szerint több vétkes válik ismertté Kecskeméten: „*B. Kopras Mathe a szolgálójával el eset kezes erte Santa György. Kalocza Ur ' szolgálójaert lótt kezes a Nagy Szakallu Varga Istvanne. Kalocza Ur szolgálja hasasította megh ezis captivaltat ot. Gabor Deak szolgálója is ben van a Fogházban.*”⁴⁶

A számonkérés, illetve büntetés érdekessége, hogy a nagytekintélyű Nyéky Gábor deák szolgálója is a fogházba került, mert a gazdájával vétkezett, szeretkezett vele. Az ügy a törökök tudomására is jutott, s rendkívül nagy bírságot rótt ki rá a tanács: Gábor deáknak 75 tallér büntetést kellett fizetnie, amit „*Az Töröknek fizette az varas hogj megh Tekerte az Szolgálójat*”. Az ügy különossége nemcsak a nagy összegű pénzbüntetés, hanem az is, hogy „*Az Leány Törökké lótt*”.⁴⁷ A szolgáló feltehetően szemrevaló leány lehetett, aki a törököknek is megtetszett, ezért magukkal vitték Pestre, és török hitre térítették, hárembe kerülhetett.

A városi jegyzőkönyvekben kisebb fohászok, imák, erkölcsi intelmek is említésre méltóak. Például 1671-ben.

*„Mind ez vilagnak, im ezemeszet az
igassagtól el tevedőt.”*

1680-ban is hasonlót írt a kecskeméti deák:⁴⁸

*„NB Vigyazz te magadra oh emberi allat
Semmi dolgaidban el ne híd te magad nem tudod”*

A veszedelmes időben, 1687-ben írja a következő sorokat a kecskeméti deák:

*„Az Pünkösédnek Jeles Napján
Szent Lélek Isten küldetek
erősíteni szívőket az Apostolokk”⁴⁹*

A verssorok nem vallanak különös költőiségre, csupán az írnok adott lelkiállapotát világítják meg és vallásos érzületét. Istenhez való fohászzkodás:⁵⁰

*„Mind ez vilagnak, im ezemeszet az
igassagtól el tevedőt*

*Uram.te. nagy haragodban
ki miat vagyok baiban
engemet ne fosz meg az ha
ragodnak tüze szünnyeh
meg sebessege kiben büntes
meg*

*Nekem Uram lesz Irgalmas mert vagyok
nagy fájdalmat ne hagj uttam kerlek
el rettent ezt mint es ne hagy ki
naimban – ments meg az halaltul
Magamban el Wegezem es mondom*

46 MNL BKML KkV SzK 1677/78–1. 314. pag.

47 MNL BKML KkV SzK 1778/79. 6. pag.

48 MNL BKML KkV SzK 1680/81. 249. pag.

49 MNL BKML KkV SzK 1686/87. 16. pag.

50 MNL BKML KkV SzK 1671/72. 199., 210. pag.

*Egj dolgo' megh tartoztatnom hogj
nyelvem oly igazne ejtene*

A korabeli versezet írója, személye az ismeretlenség homályában rejtőzködik. Az 1660-as években és később a város nevezetes nótáriusa *László deák* volt.⁵¹ A korabeli számadáskönyvek azt tanúsítják, hogy László deák valójában *Kállay László*. Az 1677-es számadásokban szerepel többek között az is, hogy 1678 januárjában a város földesurainak, képviselőinek mit fizettek és ajándékoztak adó fejében. „*N Helczer Janos Urunk Adoja Kez Penz in Specie Arany Nro 17. Ahoz jaro Ajandek Accidens [a várost terhelő kiadás] Csizma Par Nro 6. Sait Nro 6. Daru Tall Nro 6 Szál. Egy Őntés Szappan. Posár [szárított hal] Nro 6. Daru Tall Nro 6 Szál. Aranyas Jancsar [janicsár, török] Patyolat Végh 3. Kustos Andr Laszlo Deák Urajmék administralták egy par Sastall restal.*” A tekintélyes László deák Kustos András civis gazdával vitte az adót, amelyből egy pár sastoll azonban hiányzott. Még ugyanebben az évben, egy másik földesúrnak is két megbízható emberével küldve fizetett adót Kecskemét városa. Ebből kiderül az is, hogy ki is volt az a bizonyos László deák: „*Az Vay Abraham Urunk Adojat [fizettük] Kész Pénz Kemény Pénzüll [ezüst] Tall Nro 12/1 Seu [azaz] flor 25. Ahhoz tartozando Accident Ket Szal Daru Tall, Karmasin Csizma Nro 1. Pár, Patyolat Nro 1 Végh. Vitte fel Banó Marton és Kállay László Deák Uraink Anno dje 1678*”⁵².

Feltételezhetően Kállay László deák – vagy még inkább valamelyik írnok – öntötte ki lelkét, fogalmazta meg érzéseit az alábbi versben, 1665-ben:⁵³

*„Conto Elegant
Oh en Kegyelmes Istenem
mölly Igen meg veztel engemke
gyölmez meg mar ennekem, ne hag
bűnőmben el vesznem
Nóm tagadam, mert vetkőztem
hitőmet gazdáiban, mőgh szegtem, Rut
fertelmes volt eletem, miért Im lam
meg fizettem
Legyen azert elegh Immar sok bum,
ez szanalom melly kor rut szegen ment
ki hőrpős az lelkemben.”*

A deák műveltségére enged következtetni, hogy – a korban érdekes eseményeket „*Cantio Elegant*” versezetekhez hasonlóan⁵⁴ – a saját élete sanyarúságának versebe szedésével is próbálkozott. Megjegyzi, hogy „*Conto Elegant*”, ami tulajdonképpen a latin szó módosulása azáltal, hogy az ének-énekelni (*canta-cantare*) szót írta „*conto*” (*canta*)-nak. Valójában megénekelte vezeklésnek tartható bűnös mivoltát.

51 Iványosi-Szabó Tibor szerint Csizmadia László lehetett, aki művelt deák lévén, s mint tekintélyes ember a magisztrátus szenátorai közé is bekerült, később is betöltötte a nótáriusi hivatalt. Iványosi-Szabó Tibor i. m. (2014) 71.

52 MNL BKML Kkv SzK 1677/78–1. 226–227. pag.

53 MNL BKML Kkv SzK. 1665/66. 267. pag.

54 A kor jeles költője, Balassi Bálint költészetében is megtalálható, de a XVII. században, különböző események, alkalmasint vidám történetek alkalmával is íródtak. Például Bátorkeszi István veszprémi prédikátor gályarabságáról (1674–1675) emlékezett „*Cantio Elegans*” művében, amelyet 1675-ben írt, s a Szentsey-énekes könyv tartalmazza. Életrajzi Lexikon I. Budapest, 1981. 142.

Az 1680-as, háborúval terhelt évek is nyomot hagytak a deákok érzelemléviában. A háborús viszontagságok veszélye érződik ki a Jézushoz írt fohászából – a bizonyára római katolikus – deák versezetében, mint írja 1687-ben.⁵⁵

*„Hogy feletkezel el rolunk
tellesseggel Jesus Szent had
nagyunk, az pogán ságh
csufol mondván Istened hol ki
Szabadit hasson ellensegünk oly
hirt ne hincsen hogy megh bírt
bőven nyomorusagunk”*

*„Salve Nostra Santificata
s Idvesseges áldozat valtsagunk
ára Szívünk orvosa Idvezlegy
szentek koronaja Makula nélkül
szűznek mehebül születet az
mi valtsagunkra.”*

Az 1673-as esztendőben is verset faragott a deák, amelyben szűlőföldje, rokonsága utáni vágyakozás fogalmazódik meg:

*„Az egyessen Taplalo
mindenek formalo szent Je
hova Isten. Legy gondom viselő
és jól Igazgatom, keserűlő I[ste]n
Oh mert Read hadtam Igye
met rad biztam, en idegen földön
nincs jó akarom, Sem gondom
viselő keserűlő Istn
Wajha szűleimet édes Nem
zetimet Csak egyszer lathat
nam. eltőmet eltőkert az ő jó
voltokert le tenni nem szannam
Az kik fel tartottak en
Ream vigyaztak. szűntelen azokk
minden jó Istentűl elt Remenye
tűl kívánok. azokk
Szerentsetlen utam. kerengő ősz
venyen. jaj im mire hoza. gyönyő.
rű hazamtul, erdebe' orszagatul eng.
met meg hozta
Zőngő kialtasom. siro ohaj
tasom hallzad meg istenem nezd
meg az egőkert hajcz le fűleidet
erez esedőzesem.
Nalad tudva vagyon. szűvemben*

55 MNL BKML KkV SzK 1686/87. 118., 134. pag.

mi vagyon ez az mitt kivanyon te
kegyelmesseged, mi gonoz. mind. abbol
nagy szepen ki hanyon
Adgyad Latnom egyszer gyönyörű
hazamat. jo Akaroimat Ver attyam
fiait sok ismerősimet edes szomszedimat
Igen el apadot es el keserődöt
szögeny arvajm. sok gondolat miat
Sirankozas miat el epedet szivem
S. mire abba' Igen az testiek közzül
vagyodik szivem. Csak hogy isme.
rómet attyam fiaimat edgyet azok
közzül es
zokogo orczaval, sok könyv hulla
tassal jo sophkent, mind őket bizony
sok siratassal rajuk borulással csokol
nam. mind őket

Ezt engedgyed ernem had lassa
meg szömőim edes szüleimet, hajadon
hugomat en siratoimat kedves nemzetimet.
Kiket ha lathatnek szömőimmal nez
hetnek. mint. hattyu. ugj sirnek. fogat
kozásomtol. vensegimől őket szepen
meg követnem
Lam, hozzad kiáltok szüntelen
ohajtok. Legy kegyelmes hozzam,
kőnyörgő bezedem, es esődezesem
lassam meg istenem
Igy oztan Nyavalyam sok keser
ves notam. meg csöndesödnének
ez idegen földnek keserű gyümölcze
meg edősedenek
Ambar keseregjek. szivemben
s szenvedgyek: Csak nyerjek Kegyelmet
en fel tőt czelomat igyeközetemet
lassad meg istenem.
Lam David bujdosvan bujdosasa
utan, nyugalmat talalt igen szögeny
arva. adam. maradekja. ki az urat
varja
Draga szep Dolog volt az attya
Fiakk edgyűt ő Lakasok Nagj
szep edgyessegben Csöndes bekössegben
valo nyugovasok
Regen azt javalta David. solta:
rokban. minden tanit abban hogy az
attyafiak. edgyűtt nyugodgyanak es
fel altudgyanak
Az ki orszagbol fel Lakta föl

*deből bújdosik maszwa szolgallyon
Istennek. ki ura mindennek, ne hajol
lyon balra.*

*Oh melly Csulatos In
az te dolgoz az te Tana
Csodban nintsen, neked marad
mindeme arra vihetz az mire
akarod. mert nintsen te hozzád
senki hasonlatos*

*Mind Reggel, nap fennyel hogy
meg örvendőztetz. avagy
viragokat harmattal óntöz
hecz. embőröket azzal. ugyan
gyönyörköttez, ismet ha
akarod, meg is keserithecz”⁵⁶*

A számadáskönyvben fennmaradt versezet szerzője nem derül ki a dokumentumból, bizonyos azonban, hogy távolról, idegen helyről, Erdély vidékéről került Kecskemét városába.⁵⁷

A töredékesen fennmaradt jegyzőkönyvek arról is tanúskodnak, hogy a magisztrátus gondot fordított arra is, hogy leírassa mindazt, ami Kecskeméten történt, a törökök, végvári katonák milyen csapást jelentettek a város számára. A munkát a deák regisztrálta, bizonyítva ékes fogalmazási készségét és írástudományát. Ez is irodalmi értékűnek tekinthető. Különösen abban az esetben, amikor a „hivatalos” jegyzőkönyvi szöveget versstrófákban, irodalmi stílusban is megfogalmazták vagy átírták.

Az 1678/79-es esztendő igen mozgalmasnak bizonyult Kecskeméten, ami egyben igen nagy terhet is rótt a városközösségre, a tanácsra:

„NB. Egri Batik Szulimán it lewen dje 7 Jan Annor 1678. Két veres lóra valo czafrangot [lószerzámon fityegő, lógó rojt, bojt, fonott lelógó dísz] Weres posztobul erővel egy etszaka mg csinaltatot. nagj fenyegeset alat csinaltata Kettőnek Tall 1. Ugjan akkor három Vegbeli Tőrőkők voltak Varosunkban Pesti Bulyokbasa Murtoval Csa Földvari Harminczados Seregevel együtt

NB Azt Egri Batik Szuliman 2 Tallert is huzott rajtunk ugy mint 7 Par Kost Es 3 szal daru tollat 2 sajt

Az Eötveessel egy Aranyas forgot kentelen kellett csinaltatnunk [lószerzám, gyepplő karikája]. mellyre 1 Tallernyi Ezüst es fel Arany ment. A szűczök is 2 premes kesztyűt csinaltak neki Tall 0/1. Ezen kívül ugyan az ő Hadabul valo az forgot forrasztatta Item a Lakatossal Puska Aczellyat csinaltatta. Kett Hegedüsse wolt egy czimbalmossal este’ etszaka a Tanczot jaratta. Sok Eget bort is kivant”⁵⁸

56 MNL BKM KkV SzK 1673/74. 212., 249. pag.; Iványosi-Szabó Tibor közli a versezetet, azonban nem az eredeti lejegyzésben, betűhíven, hanem stilizált formában, 27 versszakra tagolva. Iványosi Szabó Tibor: *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból (1633–1700)* I. kötet. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadása, Kecskemét, 2008. 115–119. A hitelesség érdekében szükséges megjegyezni, hogy a meghivatkozott számadáskönyv bizonyossága szerint nem 1671-ben, hanem 1673-ban készült, s a szöveggyűjteménnyel ellentétben még további két versszakot tartalmaz, azzal zárul a végén a versezet.

57 *„gyönyö./rű hazamtul, érdebe’ orszagatul eng./met meg fozt.a”* Tehát Erdélyből, vagy közelebbről, annak peremvidékéről, a Partiumból származott el a deák. Ha László deákra gondolunk, akkor a Kállay vezetéknev – az ÉK szabolcsi Nagyállóból származás –, ebben erősíthet meg bennünket.

58 MNL BKML KkV SzK 1677/78. 266. pag.

A deák tudósítása szerint az egri törökök nem csak ajándékokat követeltek a várostól, hanem arra is fény derül, hogy igen jól érezték magukat Kecskemét városában. Zenekar is játszott a töröknek cimbalmassal, hegedűssel, s egész éjjel mulatozván, táncoltak, de közben bőséggel itták a kedvelt tömény szeszt, az égett bort.

Ugyancsak az 1678-as esztendőből ismert egy lajstrom: „*Deak Pall Ur Fő Birosagaban a mennyiszőr Törökök voltak Varosunkban arrol irot szamadas 1678*⁵⁹

1. *In Mense Maji cir. djem 12 Csizmadi Csongradi Törökök wolltak 17 kocsiival*
2. *Pesti s Budai Witezek Borbely huszani es Koczan Iszpaia 19 kocsiival mentenek Ugjan akkor Korponai Lewai Füleki Katonak fel wertek a Pusztan öket sok kar löt mind Törökben mind Katonaban. 20 Mai.*

3. *Szegedi és Szabadkai lovas és gyalog Törökök feles magokka 12. Junij*

4. *Szolnoki Törökök 15 kocsiival [...]*

1. *July Az Szubasa népe Ibrahim Aga Kis Aly Iszpaiaival Budai Pesti Törökök 28 ko.*

4. *July Jancoi Pajjazat Aga es Halim Aga fia Memhet Aga Bajaiakkal együtt Lovas és kocsis Törökök feles magokkal*

Die eodem a Szubasa sok neppel rajtunk wolt Ibrahim Agaval

Die 7 July A Jancoi Törökök Wiszsa jöven Kőröstől 4 Katonakat hoztak 2 sebes wolt

*Die 22 July Balta haszan 13 kocsiival Pesti Vitezekkel”.*⁶⁰

A Kecskemétre különböző helyekről jövő magyar végvári „vitézek” is szép számmal megfordultak városban, s erről az itt megfordulókról a magisztrátusnak jelentést kellett tennie a budai és szolnoki török főhatóságnak: „*Hir mondokk es bujdoso Katonakk nevi Biro György Ur Feő Birosagaban Anno 1677*

Dje 29. Aug. Az Ilia Rác Katona it be lewen szazad magaval ósszve lőwöldözöt a Pesti Törökkel Borbely Huszani es Murtoval. Budara witte hirt Patai Pall

Item mas nap az Ur Rethen Nyomtatot Arpat akkor is hirt witte B. Malinczki

Item harmad nap ugy mint Szombathon a Kamaras Ur’ kertyenel 150 magaval wolt

Akkoris hirt witte B Malinczki.

Dje 5 August. Ilia Racz Katona kett szazad magawal wolt az Sz. Kiralyi Teleken

Akkoris hirt witt B Baracza Istva’

Dje 6 Aug. Penteken wolt az ala való Török a kertek között a varoso’ felyül egy mely földdel, hoztak be az el hajtot 100. marhakk hirt. Vitte hirt Budara Nyul Marto’

Dje 11 Aug Engi Imreek woltak 350 magokkal a Varoson. Meszaros Mihaly hirt Budara

Dje 17 Aug. Nacza Lukacz Hegedús Istok 50. vagj 60 magokkal a Varos alatt woltanak

Witte hirt Budara Tolvaj Janos Szolnakban Szijarto Janos.

Dje 25 Augusti Engi Imre 25 katonakkal ben wolt. Budara hirt witte Fazekas Jan Szolnakban Balog Istvan Veje

Dje 28 Aug Erdelyi Janczi es Kando György Lewenek 40. Budara hirtet Kis Gyurka Szolnakban Pusok Janos

Dje 6 7^{br} Kett Csapatbeli Katonak woltak a Varos alat; Erdelyi Jancsi Zavoti Istvan Fa Janos &

59 Az 1677/78-as évben Bíró György, a következő esztendőben, Szent György napjától Nemzetes Deák Pált választották meg főbírónak (a rákövetkező esztendő 1679. április 24-ig tölthette be hivatalát). A feljegyzés ezt a főbírósi időszakot jelzi 1678-es évszámmal, amit meg is verseltek 1679-es dátummal, mint a Deák Pál főbíró idején történteket. Hornyik 1679-es esztendőt jelez közlésében. Hornyik János id. m. 498, 501.

60 MNL BKML Kkv SzK 1677/78-1. 247. pag. Az 1670-es évek vége veszedelmes volt Kecskemétre. Például 1677–1679 időszakban 198 csapat szállt a városra.

Külön megemlítenéd, hogy a haramiák is jelen voltak a térségben. Egy tábornok ezer főt meghaladó seregével veszélyeztette Kecskemétet. Iványosi-Szabó Tibor: „*Egy korrajzi versezet...*” Forrás 52. évfolyam 2020. 1. szám. 64.

Masik rendbeli Fekete Andr Horvat Geczi mint egy 80. Vitte hirt Budara Keserú Istv Szolnakba Domokos Benedek

Dje 10 Septembr. Racz Istok Katona mint egy Tizenötöd magával bent wotr a Varoson Budara hirt Szijarto Jancsi Szolnakba vitte Borju Marto

Dje 13 7^{br}

Voltak Katonak 150. Vas Balint Fekete Andr. Rác Istv is it wolt. Budara hirt Barcza Istvan Szolnakban witte Aracsi Istva'

Die 15 7^{br} Volt ben Engi Imre katona 14 gyed magával. Vitte hirt Fekete hollo Janos Budan Szolnakba Horvath Andr

Eodem dje N Pathai Ur' hozta hirt 200 katonak. Kerekegyhazanal. nyert marha wolt nalok.

dje 17 7^{br} Voltak Katonak Racz Istvanek es mas rendbe' Szűcs Istok Hegedű Istok mind öszve 30.

Dje 23 7^{br} 1677 Harom felekezetű katonak woltak. Egyik az Engi Imre hada. Masik az Racz Istok. Harmadik Szasz Ferencz Hegedűs Istok. Budara witte hirt Korsos Mate Szolnakban witte Antall Pall

Dje 27 7^{br} Katonak woltak Fülekiek Jenei Gyurka volt az előttők járó. Budara witte hirt Petőcz Mih. Szolnakban witte Pataj Pall.

Dje 4 8^{br} Katonak woltak Engi Imrejek. mint egy 16 tod magukkal. de csak hamar el mentek; szénat sem wittunk nekik. Budara witte hirt Csapo Andr Szolnakban witt Nohai László

Dje 5 8^{br} 1677 Katonak voltak Nacza Lukacz Borbely Istvan Kőnyves Mih es többen. Budara hirt hirt Rosos Szolnakban witt Mátyás Mihály

Dje 10 8^{br} Katonak voltak Racz Istvanek. Budara hirt witt Laczi Mate Szolnakban witt Sz. Györgyi György

Dje 11 8^{br} Katonak woltak kett felekezettelis. Egyik felekezet. Palfi Janos Fekete Andr. Masik felekezet Cruz Geczi Sz: Martoni Janos, felessen. Budara hir mondani Csima Istva' Szolnakban Terdik Andras

Dje 12 8^{br} Katonak woltak Nacza Lukacz az ő seregewel. ismet mas csapatban Szanto Gergely, kik csak estve jöttek wolt. Budara Orban Mihaly Szolnakban Borda Istvan Seller

Dje 18 8^{br} Kis János nevű katona ben wolt egy nehanyad magával Lovaikkal. Budara hirt vitte Vendeg Janos Szolnakba' vitte Bek Mihaly

Dje 19 Mens 8 Octobr Feles szamu katonak woltak Racz Istvannal es Fekete Andrással. Budara vitte hirt Hegyi Marto' Szolnak witte Szűcz Andr.

Dje 22 8^{br} Katonak woltak Racz Ferenczek Palfi Tam. Konya Andr. Budara witt hirt Hagymási Gerg.

Dje 25 8^{br} Kett csapatbeli katonak woltak. Egy csapatba' az Endi Imre serege masik csapatba' Fekete Andr. Fa János Szász Ferencz. Budara hirt vit Nagy Jantsi Szolnakba' Czapó Ambrus

Dje 26 8^{br} Ugyan eze' katonak be' más nap is szentelenkedtek mint egy Tizen Fa Janosek

Dje 19 8^{br} Agas egjhaza a Karacs Mihaly legelőjen fel wertek Racz Istvanekat Jancoi Törökők 8-czat el wertek benne. Vit hirt Budara Kis Keresztes öcse Kis Andr.

Dje 1 9^{br} Katonak woltak Szűcz Istok tized magával. Budara hirt witte Bodo Mathe' Szolnakba' Dawid Janos

Dje 2 9^{br} Katonak woltak Racz Istva' hatod magával. Budara vitte hirt Rada Andr Szolnakban witte Patai Pall

Dje 10 9^{br} Katonak woltak Szőke Istok Hegedűs Istok Felesen. Vitt Budara hirt Toth Györgj Szolnakba Patai Pall

Dje 11 9^{br} Feles szamu Katonak woltak Fekete Andr. Budara hirt Czirkos Varga Palert a Rada Andr. Szolnakban Bakos Mihaly

Dje 11 Marty A 1678 Racz Istok Vas rosta Katona mint egy huszad magaval ben wolt. Kollat Balas witte Budara horet Szolnakba Szabo Janos."⁶¹

A jegyzőkönyvekben leírt események nem csupán dokumentumértékűek, hanem arra is alkalmasak, hogy – vélhetően az írrok – a deák költői hajlamait is kiélhesse, beszámoljon verszetben a történésekről. Az 1677–1679-es esztendő török és magyar vendégjárás dokumentálása nem egyedi jelenség, a városvezetés máskor is lejegyeztette az eseményeket. A deák költői munkásságát dicséri egy dokumentumértékű verszet, amelyet Hornyik János közöl 1861-ben, mint „*Nemzetes Deák Páll Fő Biróságában holmi Vitézekrül való Jedzés*”, „*az akkori jegyző által van beírva, hihetőleg készítve is*”. A 40 versszakra osztható verszet mondja el azt, ami Kecskeméten történt a téli és tavaszi hónapokban.⁶² A vers fogalmazása tanult emberre, csiszolt stílusra vall, valóságos krónika, elbeszélő költemény, mintha egy évszázaddal korábban Tinódi Lantos Sebestyén regölte volna. Például:

„23 January

Csongrádi Szarvasi Törökök most jönnek

Huszonöten lévén letelepedének

Reggel Csongrád felé tíz szánon menének

Bas Aga Csutora az Látó Agával

Szent Pál fordulásán jönnek egy zászlóval

Bas Aga és Látó az két-két Tallérval.

Ugyan azon napon Kuruczok jövének

Ők is szokás szerint nem is éhezének:

Azomban egymás közt itt itt öszve veszének

Egyiknek kezébiül peccenyét ejtének

28. Januar.

Dobval és zászlóval Kuruczok jövének,

Étellel abrakoval megeledeének,

Az bíróra borért sokat üvöltének

Nagy száraz gégével Kőrösre menének.

Februárius

Estve Farkas Ali jöve nagy haragval

Hogy megrakodhassék az szép juh-sajtokval.

Zaklattyák a Bírót, nem gondolnak azzal

Hogy ők mennek innen üres tarisznyával.

8. February

Nem késik Kőrösön vitéz Kara Haszán

Siet Kecskemétre, hogy jó bor az torkán

Folya, nem gondollya végétere osztán

Zörögne csobolyó szegénynek a hátán.

Öszve vesze itten a szegény bíróval

De Kozicza fogja pártját egy gyalogval.

Úgy meg üté Haszánt egy nagy csobolyóval

Hogy reggel Kécskére mene nagy haraggal.

Nem tudom mi okon Kis Ali serege

Ide a városra mái napi kerenge

Nyolczad egész napig épen itt tekerge

Város Kanásza is vélek Pestre mene.

61 MNL BKML KkV SzK 1677/78–1. 267–271. pag.

62 Vö. Iványosi-Szabó Tibor i. m. 67–72.

[....]

8. *Marty*

*Vass Rostha serege jöve nagy csoporttal
A kőrös utzára méne sok rozszakval
De mégis Rostha bánik az abrakval
Megrakodék, mégyen nagy merő zsákokval.
Most az Kováts Bencze Toth György Uram házát
Csak heted magával megszállá utzáját,
Az bor ivás közben ajánla ő magát
Kíért el emeli szegénynek két zsákját.
Héj, ha láttad volna szintén estve felé
Az fa vágatóra miként jönnek elé,
Vágiák, törik a fát, mindenik emelé,
Tíz szekér kár fáját az bíráknak tevé.
Jankói és Paksi Pajazit Agával
Jőnek nagy csoporttal három nagy zászlóval,
Jól megrakodának zabbal és árpával,
De jól nem lakának az város borával.”
[stb.]⁶³*

A dokumentumértékű históriás vers szerzője minden bizonnyal a város deákja volt. László Deák lehetett, akinek családi neve is ismeretessé vált – mint utaltunk rá –, Kállay László. A versezet alapja valójában az a jegyzőkönyvi történelmi dokumentációs forrásanyag, amely – fogalmazását tekintve – szintén irodalmi értékűnek tekinthető írott szöveg, műalkotás.

63 Hornyik János: i. m. 498–505.; A nem betűhíven olvasható verset tartalmazó és a nevezetes esztendő Hornyik szerint 1679, viszont megjegyzendő, hogy a fentiekben idézett, hasonló témájú jegyzőkönyvi dokumentumszöveg – mely szűkösebb információt közöl ugyan az eseményekről – az 1677–1678. évi jegyzőkönyvben íródott. Éppen „Nemes Deák Pál” főbírótsága idején, amely 1679 májusáig tartott. A versíró deák az esztendőben regisztrált dokumentumok alapján, ékesen, színes – valós, korábbi esztendőkben is tapasztalt élményei alapján –, verses elbeszélésben, krónikaszerűen írta le a városban történt eseményeket. Szükséges azt is kihangsúlyoznunk, hogy a versezet igen csiszolt, szépen fogalmazott szövegű, azonban az is feltételezhető, hogy a későbbiek során át- meg átírogathatták, finomították, stilizálták. Talán még maga Hornyik is, aki publikálta 1861-ben. Erre utal a történeti forrásokban nem található szóhasználat, mint például a „manóság”: „Izzad a homloka az szegény bírónak / Mert rosz kedve van az sok manóságnak / Bezzeg volt kelete abrak, méznek, vajnak / Ezek csutorának bort nem juttatának / Szőke János szegény kis bírával / Valóban protestált füstös lisztes házzal / Füstölög, gőzölög, de az manósággal / Nem mene ő szemben a sánta lábával” (Hornyik János: i. m. 500.). A történeti etimológia is erre a Hornyik-féle 1679-es dátumra hivatkozik, mint legkorábbi előfordulása a szónak. A Hornyik-közölte szó pajkosságot, bolondságot sejtet. Eredetét illetően az etimológia kapcsolatba hozza ugyan a középkori szóhasználatból kihalt ‘monoh’ (‘szerzetes’, ‘remete’) szóval, azonban annak ellenében megállapítja, hogy a „manó pedig viszonylag újabb szónak látszik” (MTESZ II. 838–839.): „mi a manó” – mondjuk csodálkozásunknak hangot adva mai beszédünkben is. Tehát, kérdéses továbbra is, hogy a „manóság” kifejezés élt-e a XVII. században, vagy utólag kerülhetett az a korhűnek tűnő, viszonylag olvasmányos írásba.